

РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

ББК 81.411.1 – 3

УДК 81'373

Любов Струганець

ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В АВТОРСЬКІЙ АВТОМАТИЗОВАНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ

Статтю присвячено систематизації релігійної лексики в авторській комп'ютерній програмі „Lexika”. Проаналізовано основні бази даних інформаційної системи. Параметри лексичних одиниць представлено на матеріалі словників української мови ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: релігійна лексика, автоматизована інформаційна система, основні бази даних, словники української мови, кодифікація.

Любовь Струганец

Параметризация религиозной лексики в авторской автоматизированной информационной системе

Статья посвящена систематизации религиозной лексики в авторской компьютерной программе „Lexika”. Проанализированы основные базы данных информационной системы. Параметры лексических единиц украинского языка представлены на материале словарей украинского языка ХХ – начала ХХІ в.

Ключевые слова: религиозная лексика, автоматизированная информационная система, основные базы данных, словари украинского языка, кодификация.

Lyubov Struhanets

Parametrization of religious vocabulary in the personal automated information system

The systematization of religious vocabulary in the personal computer program “Lexika” is studied in the article. Main data banks of information system are analyzed. Parameters of lexical units are represented on the material of dictionaries of the Ukrainian language of the ХХ – beginning of the ХХІ cent.

Key words: religious vocabulary, automated information system, main data banks, dictionaries of the Ukrainian language, codification.

Усі християнські звичаї, обряди та практика духовного життя віддзеркалюються в рідній вимові богослужбових слів. Українська релігійна лексика номінує численні елементи багатого традиціями церковного обряду, що є зовнішнім виявом віри українського народу, його богопочитання.

Наприкінці ХХ ст. релігійну лексику української мови активно вивчали лінгвісти (праці таких мовознавців, як С. Бібла, Ю. Браїлко, К. Василів, С. Деравчук, Н. Дзюбишина-Мельник, О. Іваненко, Н. Каторж, М. Лесів, Н. Остап, І. Павлова, М. Петрович, Л. Полюга, М. Скаб, О. Тодор та ін.), проте дослідження було здійснено здебільшого в межах конфесійного, художнього і публіцистичного стилів. Мета нашої розвідки – представити тематичну групу лексики на позначення релігійних понять у ракурсі комп'ютерної лінгвістики. Систематизація релігійної лексики у базах даних комп'ютерної програми, введення комплексу різнопланових характеристик кожної лексеми дає змогу формувати реєстри лексем за параметрами, заданими користувачем. З огляду на це запропоноване дослідження видається актуальним.

Кілька років тому створена й уже апробована персональна автоматизована інформаційна система „Lexika” [4]. Ця комп'ютерна програма моделює словниковий склад української літературної мови в діапазоні столітнього проміжку. Назви релігійних понять – важливий сегмент лексики української мови, тому цілком закономірним є введення цього угруповання у бази даних.

Усі об'єкти інформаційної системи „Lexika” поділяємо на два типи: тематичні і допоміжні. **Тематичні об'єкти** маніфестують зміст дослідження (вихідні, проміжні та

результативні матеріали). **Допоміжні об'єкти** є носіями програмного забезпечення інформаційної оболонки.

До **вихідних матеріалів** дослідження належать основні бази даних. Схарактеризуємо кожну з них в аспекті представлення інформації про релігійну лексику української мови. Зазначимо, що всі параметри лексичних одиниць наводимо за матеріалами загальнономовних словників української мови ХХ – початку ХХІ ст.

<Слово> – розташований в алфавітному порядку реєстр слів (лексем, кодифікованих різними словниками ХХ – ХХІ ст.). До загального списку входить нормативна і ненормативна лексика (наприклад, слова що вийшли з ужитку).

Слова на позначення понять і предметів релігійного культу в сучасній українській літературній мові утворюють велику тематичну групу лексики. До ядра тематичної групи лексики на позначення релігійних понять належать визначальні у християнській вірі слова – *Бог, Христос, дух, хрест, святий*. Вони зафіксовані всіма лексикографічними працями. Ці лексеми стали словотвірною базою для значної кількості дериватів, кодифікованих словниками початку ХХ ст. (СГ), його середини (СУМ) і кінця (ОС-99), а також початку ХХІ ст. (ВТС-2005). Вийшли з ужитку і не представлені в сучасних кодифікаційних працях лексеми *єпископія* (СГ), *гуменце* (СГ) та ін.

<Част. мови> – частиномовна належність слова.

У базі даних лексемам присвоюються такі цифрові коди: 1 – іменник, 2 – прикметник, 5 – дієслово.

<Грам. х-ка> – граматична характеристика слова (цифровими кодами позначається рід, число та ін.).

<Форма> – інформація про будову слова (складне слово, складноскорочене слово, аббревіатура, похідне від аббревіатури).

Так, лексема *Бог* – початкове слово словотвірного гнізда, маніфестованого номенами *богиня, богувати, божба, божественний, божество, божий, божитися, божнице, божіння, божник, божниця, божничок* (СГ) та ін. У СГ ще відсутні, а фіксуються наступними кодифікаційними реєстрами лексеми *божественність* (РУС-37), *божествити* (РУС-48), *божеський* (УРС), *божкати* (СУМ), *божкання* (СУМ).

Продуктивним способом творення слів із коренем *-бог-* є основоскладання. Це засвідчують композити *богобоязливий* (репрезентує СГ), *Богоматір* (СГ), *Богородиця* (СГ), *божеволіти* (СГ), *боголюдина* (РУС-37), *богомільний* (РУС-37), *богослов* (РУС-37), *богобудівництво* (РУС-48), *богослужбовий* (РУС-48), *боготворити* (РУС-48), *богошукання* (РУС-48), *богоборець* (РУС-68), *богоборство* (РУС-68), *боговідступний* (РУС-68), *боговідступництво* (РУС-68), *богорівний* (СУМ). Такі лексеми і представлені в цій базі даних.

<Семантика> – інформація про семантичну структуру слова (однозначне слово чи багатозначне); реєструється кількість значень слова.

У процесі тривалого функціонування, часто всупереч несприятливим умовам, частина номенів на позначення понять християнської віри за межами конфесійного стилю набуває переносного значення. Порівн.: *проповідник* – у прямому значенні „той, хто проповідує, поширює яке-небудь віровчення” і переносно – „той, хто проповідує, пропагує які-небудь погляди, ідеї і т. ін.” (СУМ, VIII, с. 257); *псалом* – „релігійна пісня, молитва, що як складова частина входить у псалтир” і переносно – „захоплена хвала кому-, чому-небудь; гімн” (СУМ, VIII, с. 371); *священнодіяти* – „здійснювати церковний обряд; відправляти, служити” і переносно – „виконувати яку-небудь справу особливо урочисто й поважно, як обряд” (СУМ, IX, с. 107). За рахунок виникнення переносних значень відбувається помітне розширення семантики релігійної лексики.

<Стил. позн.> – стилістична позначка. Це ремарка, яка подається до лексеми у словнику та вказує на сферу функціонування слова.

У СУМі для аналізованої лексики характерний широкий спектр стилістичних ремарок: *церк.*, *рел.*, *заст.*, *книжн.* та ін. Наприклад, марковані позначкою *церк.* (церковне слово, вираз) номен *говіти* „постити і відвідувати церковні служби, готуючись до сповіді та причастя... // Сповідатися і причащатися...” (СУМ, II, с. 100), *святвечір* „вечір перед Різдом” (СУМ, IX, с. 101), *схима* „1. Найвищий чернечий ступінь у православній церкві, що вимагає від посвяченого дотримання суворішого аскетизму, ніж від звичайного ченця; // Найвищий ступінь чернечого аскетизму в православній церкві... 2. Одяг ченців, що мають найвищий чернечий ступінь...” (СУМ, IX, с. 886).

До сфери релігії (умовне скорочення *рел.*) віднесені слова *заповідь* – одне із значень „біблійний або євангельський вислів-наказ, вислів-повчання морально-побутового характеру” (СУМ, III, с. 269), *первосвященик* “духовна особа вищого сану” (СУМ, VI, с. 120), *священнодійство* – одне із значень „церковний обряд; відправа, служба” (СУМ, IX, с. 107).

Із стилістичною позначкою *книжн.* (книжне слово, вираз) кодифіковані лексеми *єдиновірець* „1. Людина однієї з ким-небудь віри, релігії... 2. Прихильник єдиновірства...” (СУМ, II, с. 496), *обіт* „урочиста обіцянка, зобов’язання (перев. релігійного характеру); клятва” (СУМ, V, с. 507), *сотворитель* „те саме, що бог” (СУМ, IX, с. 471).

Не можна погодитися з тим, що значна частина релігійної лексики тлумачиться у СУМі як застаріла (*заст.*), зокрема: *богобоязливий* „який сліпо вірує у владу бога і церкви, боїться порушувати заповіді так званого святого письма...” (СУМ, I, с. 209), *Всевишній* „бог” (СУМ, I, с. 763), *гріховний* „який порушує релігійно-моральні догми, настанови і т. ін. ... // Який виражає схильність до гріхів...” (СУМ, II, с. 171).

Свідченням суб’єктивної оцінки в СУМі активності релігійної лексики слугує сучасне повновартісне функціонування більшості номенів, зокрема у конфесійному і розмовному стилях, їх фіксація найновішими словниками. Як ілюстрацію розглянемо тлумачення лексеми *благовіст*, поданої у СУМі з ремаркою *заст.*: „Дзвоніння перед початком церковної відправи, служби. *На дзвіниці чатував старий пасічник Чмель, щоб зустріти молодих урочистим благовістом* (Тулуб...); *Образно. *Перемога! ...Ще кілька хвилин тому бійці чули золотий благовіст над землею, чули святковий... гомін народів* (Гончар...)” (СУМ, I, с. 192). Лексикографічні праці наступних років – ОС-94, ОС-99, ВТС-2005 – визнають лексему *благовіст* нормативною. ВТС-2005 фіксує слово *благовіст* без стилістичної позначки і тлумачить лексему як „дзвін перед початком церковної відправи, служби” (ВТС-2005, с. 86). „Універсальний словник-енциклопедія” (УСЕ) подає таке гасло: „**благовіст**, різновид церковного подзвіння, відмінний від передзвону та дзвоніння в усі дзвони тим, що здійснюється ударами в один дзвін; сповіщає про початок богослужіння, а під час служби провадиться згідно з церковним статутом, який визначає характер, мелодіку дзвоніння в певні дні, кількість ударів, а інколи й сам дзвін” (УСЕ, с. 150). Як бачимо, у сучасному енциклопедичному виданні тлумачення поняття більш конкретизоване.

<Х-р позн.> – характер стилістичної позначки. Пояснюється, чого стосується стилістична ремарка: усього слова чи певного значення. Представлена позиція, яка передбачає комбінацію різних позначок.

Установлено, що окремим аналізованим номенам присуджено подвійні вироки – *заст.*, *ірон.* (застаріле слово, іронічне слово) чи навіть *заст.*, *розм.* (застаріле слово; розмовне слово, вираз), *заст.*, *жарт.* (застаріле слово; жартівливе слово, вираз). Наприклад: *богоспасенний* „*заст.*, *ірон.* Який мирно, спокійно існує” (СУМ, I, с. 210), *Отченаш* „*заст.* 1. *розм.* Молитва у віруючих християн... 2. *жарт.* Мораль, нотація...”

(СУМ, V, с. 814). Зауважимо, що у ВТСі-2005 позначку *заст.* біля лексеми *Отченаш* знято.

<Варіанти> – інформація про наявність варіантів слова (фонетичних, морфологічних, лексичних).

Зокрема, база даних репрезентує, що СУМ, ВТС-2005 фіксують фонетичні варіанти *анафема* та *анахтема*, а у СГ представлено лише слово *анахтема*.

<Іншомовність> – база даних про мову-джерело запозичення лексеми.

Наприклад, код 17 у базах даних слова *дискос* означає, що лексема походить із грецької мови.

<Тематика> – структуровані дані про те, яку сферу мовної картини світу репрезентує лексема. Для кожного слова передбачено три кодових назви, які відображають різний ступінь потрібного для дослідника узагальнення.

Серед лексики на позначення понять християнської віри, елементів церковного обряду виділяємо семантичні мікрогрупи:

- назви богослужбових відправ: *утреня* „церковна служба, що правиться рано-вранці; заутреня” (СУМ, X, с. 521), *обідня* „відправа в православній церкві, яку служать у першій половині дня, до обіду” (СУМ, V, с. 504), *літургія* „те саме, що обідня” (СУМ, IV, с. 532), *вечерня* „відправлювана у другій половині дня церковна служба у християн” (СУМ, I, с. 344), *молебень* „коротке богослужіння за щасливе закінчення справи, за здоров'я, благополуччя кого-небудь” (СУМ, IV, с. 783), *панахида* „церковна служба по померлому” (СУМ, VI, с. 42);

- номени видів церковного співу: *акафіст* „у християнській богослужбній літературі – особливий вид молитовно-хвалебних пісень на честь Христа, богородиці й святих” (СУМ, I, с. 26), *кондак* „коротка церковна пісня, що славить бога, богородицю або святих” (СУМ, IV, с. 256), *тропар* „молитовний вірш для співу на честь якого-небудь свята або святого у православному богослужінні” (СУМ, X, с. 283);

- назви духовних осіб: *патріарх* „найвищий титул переважно в православній церкві, а також особа, що має цей титул” (СУМ, VI, с. 96), *митрополит* „вище звання православних єпископів, а також особа, що має це звання” (СУМ, IV, с. 721), *єпископ* „вищий духовний чин у християнській церкві” (СУМ, II, с. 493), *священик* „служитель культу православної церкви, за саном середній між дияконом і єпископом, а також особа, що має цей сан; служитель культу, який відправляє церковну службу; ієрей” (СУМ, IX, с. 106), *диякон* „помічник священика у відправі церковної служби; нижчий духовний чин” (СУМ, II, с. 293);

- найменування одягу духовних осіб, частин їх убрання: *риза* „верхнє вбрання священика, яке вдягається під час богослужіння” (СУМ, VIII, с. 532), *ряса* „верхній довгий одяг у талію з широкими рукавами у православного духовенства” (СУМ, VIII, с. 925), *омофор* „частина убрання сановної духовної особи (єпископа, архієрея і т. ін.), що накидається на плечі” (СУМ, V, с. 695), *епитрахиль* „частина культового одягу священика у вигляді довгої смуги, що надягається на шию” (СУМ, II, с. 498), *митра* „головний убір вищого духівництва християнської церкви, який надівають під час богослужіння” (СУМ, IV, с. 721);

- лексеми на позначення частин Божого храму: *амвон* „підвищення в церкві перед так званими царськими вратами, з якого виголошуються проповіді” (СУМ, I, с. 38), *вівтар* „відокремлене іконостасом підвищення в церкві, де розташований престол” (СУМ, I, с. 550), *іконостас* „стіна із вставленими в неї іконами, яка в православній церкві відокремлює вівтар від центральної частини” (СУМ, IV, с. 16), *притвор* „передня частина церкви за папертю” (СУМ, VIII, с. 58), *ризниця* „приміщення при церкві для зберігання риз та іншого церковного майна” (СУМ, VIII, с. 533);

- назви церковних обрядів: *хрещення* „релігійний обряд, який відправляють над новонародженими або дорослими на знак прилучення їх до християнської церкви” (СУМ, XI, с. 143), *сповідь* „у православної і католицької церкви – обряд покаяння в гріхах перед священиком і відпущення ним цих гріхів” (СУМ, IX, с. 550), *причастя* „християнський обряд, під час якого віруючі уживають хліб і вино – символ тіла і крові Христа...” (СУМ, VIII, с. 95);

- найменування предметів християнського обряду: *ікона* „живописне, мозаїчне або рельєфне зображення бога або святого, якому поклоняються віруючі; образ” (СУМ, IV, с. 16), *молитовник* „збірник молитов” (СУМ, IV, с. 784), *крижмо* „біла тканина, у яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення” (СУМ, IV, с. 343), *аналой* „у церкви – високий, з похилим верхом столик, на який кладуть ікони, богослужбові книги тощо” (СУМ, I, с. 42).

Названі семантичні мікрогрупи не цілком охоплюють розмаїття релігійної лексики, проте демонструють, що аналізованому тематичному об’єднанню властива розгалужена інфраструктура. Водночас зауважимо, що названа релігійна лексика стосується не лише православного церковного обряду, як тлумачиться у СУМі, але й греко-католицького.

<**Лексика**> – інформація про належність слова до певних груп лексики (відображення парадигматичних відношень). У цій базі даних представлена також сфера функціонування ненормативних або ще не кодифікованих лексичних одиниць.

<**Глосарій**> – база даних з цифровими відповідниками до прізвищ українських письменників, у мовотворчості яких вживається певна лексема. Така інформація дає можливість простежити часову відповідність реального функціонування слова у мовному житті соціуму і його кодифікацію в лексикографічних працях. Певне речення-ілюстрація може бути введене у базу даних <Додаткова інформація>.

Виявлено, що найчастіше номени аналізованої групи супроводжуються цитатами з творів Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, Панаса Мирного, Лесі Українки, І. Франка, М. Стельмаха, З. Тулуб.

<**Модель**> – це сформульовані типи кодифікації лексичних норм у словниках ХХ – початку ХХІ ст.

На підставі порівняльного аналізу реєстрів лексикографічних праць можна простежити зміни в кодифікації релігійної лексики. Під таким кутом зору окреслене коло словникового складу умовно поділяємо на шість розрядів.

1. Лексеми, кодифіковані словниками різних часових періодів (наприклад, модель „СГ+ → СУМ+ → ОС-99+ → ВТС-2005+”). До цього розряду відносяться номени *ангел*, *апостол*, *говіння*, *духовенство*, *епархія* та ін.

2. Слова, які не фіксуються у реєстрах нових лексикографічних праць (модель „СГ+ → СУМ+ → ОС-99– → ВТС-2005–” чи „СГ+ → СУМ– → ОС-99– → ВТС-2005–”). Цей розряд репрезентують слова *єпископія* „єпископство” (СГ, I, с. 468), *гуменце* „тонзура у католического духовенства” (СГ, I, с. 340),

3. Лексеми, кодифіковані після СГ (модель „СГ– → СУМ+ → ОС-99+ → ВТС-2005+”). Ще не зафіксовані у СГ, а репрезентовані наступними словниками лексеми *настоятель* (РУС-37), *спитимія* (РУС-48), *пресвітер* (РУС-48) (у РУСі-24-33 представлений варіант *презвібітер*), *хіротонія* (РУС-48).

4. Слова, кодифіковані після СУМу (модель „СГ– → СУМ– → ОС-99+ → ВТС-2005+”). Зафіксовані лексикографічними працями кінця ХХ – початку ХХІ ст. номени *євхаристія*, *ектенія*, *інтронізація*, *миропомазання*, *енцикліка* (ОС-94; ОС-99, ВТС-2005). ВТС-2005 тлумачить слово *енцикліка* так: „Послання папи римського до всіх католиків з питань політики, релігії, моралі і т. ін.” (ВТС-2005, с. 352).

5. Лексеми, кодифіковані на початку ХХІ ст. (модель „СГ– → СУМ– → ОС-99– → ВТС-2005+”). Цей розряд ілюструє слово *богомилство* „релігійна ересь, що відкидала церковні таїнства, не визнавала містичного смислу хреста, ікон” (ВТС-2005, 90).

6. Слова, фіксація яких у загальнономовних словниках відновлена через століття (модель „СГ+ → СУМ– → ОС-99– → ВТС-2005+”). Наприклад, лексема *дискос* у СГ репрезентована короткою словниковою статтею: „**Дискос, су, м.** Дискось” (СГ, I, с. 384). У наступних загальнономовних лексикографічних працях слово не кодифіковане. Віднаходимо лексему в кодифікаційних реєстрах через століття: „Церковне блюдо у православних церквах для різних потреб” (ВТС-2005, с. 298).

<Процеси> – відомості про те, для яких процесів, тенденцій, що відбуваються в сучасній українській літературній мові, чинників мовного розвитку, шляхів лексичного збагачення є ілюстрацією певне слово.

Тематична група релігійної лексики, як і система української літературної мови загалом, упродовж ХХ ст. перебувала під сильною дією екстралінгвальних чинників, насамперед суспільно-політичних катаклізмів, в епіцентрі яких завжди перебувала Україна. Комуністичний режим, ворожий Українським Церквам, проводив велику атеїстичну пропаганду. Державна тактика на релігійному полі виявлялась у протиставленні „антинауковій і назадницькій” релігії „наукового” марксистського атеїзму. Жорсткі натиски владних структур, силове втручання в духовну сферу відбилися і на кодифікації лексичних норм української літературної мови.

РУС-24-33 зазнав критики за перебільшену увагу до церковної лексики. Справді, „у першому томі та першому випускові другого тому є чимало слів і фразеологізмів типу: *алилуя, алтарный, Бог, богочеловек, богоявление, амвон, вечерня, на волю божью...* та ін. Очевидно, прагнучи до повноти, упорядники не могли не відбити цю частину духовної культури людства” [1, с. 75].

Лексикографічні видання фіксують відповідні соціальним настроям номени *атеїзм, атеїст, атеїстичний* (уперше представлені РУСом-24-33), *антирелігійний, антирелігійник* (кодифіковані РУСом-37), *атеїстка, антиклерикальний, антиклерикалізм* (репрезентовані РУСом-48). Окремі зафіксовані лексеми є носіями виразної негативної конотації, як-от: *церковщина* „релігійно-містичні погляди, вірування й забобони” (СУМ, XI, с. 204). Відповідно до офіційної оцінки релігії частина релігійної лексики в СУМі одержала своєрідну семантизацію. Так, при поясненні лексеми *Великдень* – „християнське весняне свято, присвячене воскресінню міфічного засновника християнства – Христа” – вводиться оцінний вираз *міфічний засновник* (СУМ, I, с. 318). Зіставимо із сучасною семантизацією цього слова у ВТСі-2005: „Християнське весняне свято, присвячене воскресінню Боголюдини – Спасителя світу Ісуса Христа” (ВТС-2005, с. 118).

Аналогічну лексикографічну історію має лексема *богозневага*. Порівн.: „*Кошунство, богохульство*” (СГ, I, 79) → „*Зневажання, паплюження Бога*” (ВТС-2005, с. 90).

Наведені приклади підтверджують гіпотезу, що тематична група релігійної лексики є відкритим об’єднанням. Його проникність зумовлена самим характером складових одиниць, їх функціональним навантаженням – служити позначенням понять важливої для кожного християнина сфери духовного життя. О. Сербенська констатує, що в українській мові 90-х років релігійна лексика, за якою тоталітарна система закріпила статус архаїчної чи дозволяла вживати як стилістично марковану в текстах, що їх продукував „войовничий атеїзм”, увійшла у своє природне русло. „Навіть окремі приклади засвідчують величезну здатність мови не тільки продукувати нове, а й регенерувати те, що повинно було якщо не мертвою, то принаймні трансформуватися” [3, с. 110]. Утвердженню нового статусу слів сприяє кодифікаційна практика початку ХХІ ст.

<Банк даних> – різноманітна, непередбачена дослідником інформація, яка виникає у процесі аналізу різних лексикографічних праць, груп лексики, семантичної структури слів та ін.

<Перша фіксація> – код словника (з вибраного для аналізу списку лексикографічних праць), у якому вперше кодифікується лексема.

<Коди словників> – шифри тих основних словників, до реєстрів яких входить аналізований номен. Для зручності введення інформації лексикографічній праці присвоюється двоцифровий код, часто тотожний рокові видання: СГ – код 07, РУС-24-33 – код 24, РУС-37 – код 37, РУС-48 – код 48, СІС-51 – код 51, УРС – код 53, РУС-68 – код 68, СУМ – код 70, СІС-85 – код 85, ОС-94 – код 94, НРУСД-96 – код 96, ОС-99 – код 99 та ін.

Відсутність лексеми в реєстрі словника позначається найближчим числом. Наприклад, код 08 означає, що номен у СГ не зафіксований. Щоб охопити загальним реєстром (відповідними кодами) усі одиниці бази даних <Слово>, у базі даних <Коди словників> для диференціації лексики, яка не кодифікується найновішими словниками, запроваджено детальнішу градацію: 01 – некодифікована лексика (інновації), 02 – слова, що вийшли з ужитку, 03 – ненормативна лексика та ін.

Загалом треба відзначити, що, незважаючи на упереджене ставлення (із багатьох причин) упорядників СУМу до релігійної лексики – а це виявилось у словникових дефініціях, у стилістичному маркуванні, – усе ж номени предметів і понять християнських звичаїв і обрядів уведено до реєстру лексикографічної праці у великому обсязі. З висоти кількох десятиліть легко критикувати огріхи того чи іншого словника. Набагато важче створити альтернативний кодифікаційний звід лексичних норм. Тому варто віддати належне скрупульозній роботі лексикографів під час опрацювання багатої скарбниці релігійної лексики, доборі ілюстративного матеріалу.

Усі відомості баз даних вихідних матеріалів дослідження (наведені вище) представлені цифровими кодами. <Додаткова інформація> – текстова база даних, яка містить відомості, введені з різною метою. Їх можна згрупувати таким чином: 1) характеристики лексем, не передбачені іншими базами даних, 2) інформація, що вимагає текстового оформлення, 3) факти, які можна представити у формі „Звіт” (роздрукованого тексту).

Зауважимо, що в релігієзнавчій літературі, яка стосується питань християнського обряду, подається вичерпне, як в енциклопедіях, тлумачення релігійних понять. У базі даних <Додаткова інформація> до слова *дискос* ввели такий коментар: „Ця грецька назва означає невелику круглу металеву тарілку зі срібла, золота або позолочену. Дискос такий давній, як і чаша. В давнину дискоси були без ніжки. Щойно в пізніших століттях... дискос дістав ніжку. Під час відправи проскомидії кладеться на дискос хліб-просфору, що на освяченні перемінюється у Христове Тіло. Дискос є символом ясел, у яких лежав Христос після свого народження. Тому на дискосі буває вирізьблене Дитячко Ісус у яслах. На проскомидії згадуються Христові муки, тому дискос є також символом гробу, в якому спочивав Христос. Деколи на дискосі намальовані два ангели, що стоять на колінах перед Христом-Агнцем. На плоскій частині дискоса буває напис: „Це Агнець Божий, що бере гріхи світу” [2, с. 195 – 196] (рис. 1). Принагідно згадуємо відому історичну пам’ятку X ст. – алебастровий дискос з образом Ісуса Христа, який подарувала княгиня Ольга до храму св. Софії в Царгороді. Тепер ця церковна річ переховується в скарбниці храму св. Марка у Венеції.

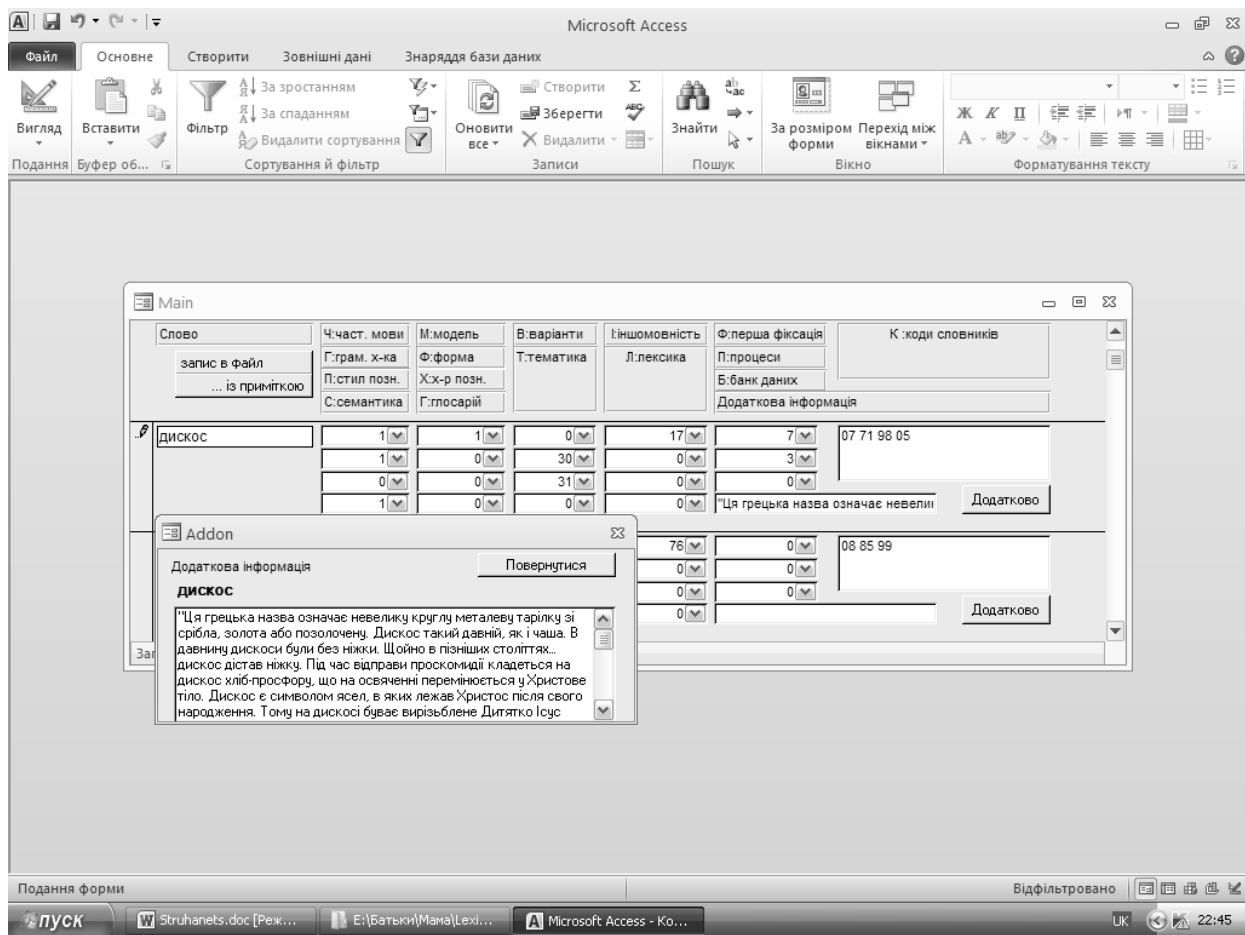

Рис. 1. Екранна форма баз даних слова *дискос*

Проміжні матеріали дослідження – це похідні реєстри, одержані в результаті опрацювання основних баз даних. Вибірки здійснюються за спеціально розробленою методикою, оскільки формулювання завдання має важливе значення для успішного його вирішення за допомогою інформаційної системи. У складеній нами програмі передбачено виконання кількох типів операцій: „розставити слова за алфавітом”, „здійснити автоматизований пошук заданого слова”, „зробити вибірку слів за певним символом”, „порахувати вибірку”, „зробити вибірку слів за кількома певними символами”, „порівняти реєстри заданих словників”, „зробити вибірку лексем із заданим фрагментом слова”. Наприклад, ставимо завдання „зробити вибірку лексем із фрагментом *-свят-*”. Одразу ж формується список лексичних одиниць цього словотвірного гнізда: *святити* (СГ), *святитель* (СГ), *святиня* (СГ), *свячення* (СГ), *святець* (СГ), *святенниця* (СГ), *святість* (РУС-37), *святенник* (РУС-37), *святенництво* (РУС-37), *святимище* (РУС-37), *святці* (РУС-37), *святоша* (РУС-48), *святенницький* (УРС), *святенність* (УРС), *святительський* (УРС), *святощі* (УРС), *святки* (УРС) та ін. Така інформація підтверджує потенційні можливості кореня *-свят-*.

На основі баз даних вихідних і проміжних матеріалів дослідження можна моделювати різні співвідношення реєстрів лексем за параметрами, заданими користувачем. Системні об’єкти **результативних матеріалів** маніфестуються екранною формою і формою „Звіт”.

Отже, автоматизована інформаційна система „Lexika” репрезентує всі етапи дослідження кодифікації релігійної лексики сучасної української літературної мови. У створених базах даних кожне слово супроводжується різноплановими параметрами, що стосуються його змістової, формальної та функціональної характеристик. Такі матеріали

сприяють цілісному баченню динаміки словникового складу. Вважаємо, що у зв'язку із розвитком інформаційних технологій параметризація релігійної лексики потребує подальшої уваги науковців.

Література

1. Данилюк Н. О. А. Ю. Кримський і „Російсько-український словник” 1924 – 1933 рр. / Данилюк Н. О. // Мовознавство. – 1991. – № 5. – С. 70 – 75.
2. Катрій Ю. Я., ЧСВВ. Наша християнська традиція / Катрій Ю. Я. – 2-ге вид., випр. та доп. – Львів : Місіонер, 1999. – 126 с.
3. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. А. Сербенська, М. Й. Волошак. – К. : Вид. центр “Просвіта”, 2001. – 204 с.
4. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Струганець Л. В. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.

Джерела та їх умовні позначення

- ВТС-2005 – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
- ОС-94 – Орфографічний словник української мови / [уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – К. : Довіра, 1994. – 864 с.
- ОС-99 – Орфографічний словник української мови / [уклад. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко] ; вид. друге, випр. і доп. – К. : Довіра, 1999. – 990 с.
- РУС-24-33 – Російсько-український словник. – Т. 1 – 3. – К., 1924 – 1933.
- РУС-37 – Російсько-український словник / [відп. ред. П. Мустяца]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1937. – 890 с.
- РУС-48 – Російсько-український словник / [гол. ред. М. Я. Калинович]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1955 (видання 1948 року, випр. і доп.). – 804 с.
- РУС-68 – Російсько-український словник. – Т. 1 – 3. – К. : Вид-во АН УРСР, 1968.
- СГ – Словарь української мови / [за ред. Б. Грінченка]. – Т. 1 – 4. – К. : Довіра – Рідна мова, 1996.
- СУМ – Словник української мови / [гол. ред. І. К. Білодід]. – Т. 1 – 11. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980.
- УРС – Українсько-російський словник / [гол. ред. І. М. Кириченко]. – Т. 1 – 6. – К., 1953 – 1963.
- УСЕ – Універсальний словник-енциклопедія / [гол. ред. ради М. Попович]. – 4-те вид., переробл., доп. – К. : Тека, 2006. – 1432 с.